

Argumentace

Lidé mívají na různé záležitosti různé názory, přičemž někdy se s tímto faktem prostě smíří, ale někdy se názorovou neshodu snaží odstranit tak, že aktér X (rétoricky) přesvědčí aktéra Y, že X-ův názor je tím správným a že Y by měl svůj vlastní názor opustit, protože je chybný, případně že společným úsilím (diskurzivně) hledají správnou odpověď. Argumentaci si normativně spojujeme s požadavkem na racionalitu, kterou ovšem chápeme jako určitý ideál: „V argumentačních diskuzích už z definice existuje explicitní nebo implicitní apel na rozumnost, i když reálná praxe argumentace se může nakonec ukázat jako ve všech ohledech nerozumná. Určité kroky v diskuzi totiž mohou být vedené takovým způsobem, že ve skutečnosti nejsou nijak prospěšné k vyřešení názorového rozdílu, o kterém se vede řeč.“¹ Argumentační dialog je smysluplný jenom tehdy, když jsou splněny alespoň dvě podmínky. Jednak to, že účastníci dialogu jsou připraveni a ochotni hájit své vlastní názory, resp. že svá vlastní tvrzení chápou jako své osobní závazky k argumentaci. Ale i to, že účastníci dialogu jsou připraveni pod tlakem přesvědčivosti argumentů svůj vlastní názor změnit, protože nahlédnou, že už je nadále neudržitelný. Jestliže je mluvčí („kýval“) natolik přizpůsobivý, že jako korouhvička neustále mění své názory podle názorů druhých, a to i bez dobrých důvodů ke změně názoru, anebo je mluvčí („fundamentalista“) naopak natolik neústupný,² že se uzavře do pevnosti svých názorů a nikdy je nemění, navzdory dobrým důvodům ke změně názoru, pak nemá smysl s ním vést argumentační dialog, je to jen ztrátou času, takový člověk je totiž diskurzivně nezpůsobivý.³ Předkládáme argumenty, abychom určitý názor zdůvodnili jako názor, který je správný, tedy jako názor, který bychom *měli* akceptovat (normativnost). Hodnocení argumentů pak stojí na tom, jestli je rozumné, abych přijal nějaký názor na základě důvodů, které byly na jeho podporu předloženy, resp. abych nějaký názor odmítl na základě důvodů, které byly předloženy k jeho zpochybnění. Tuto otázku můžeme rozdělit na další dvě otázky. Jednak se ptáme, zda jsou předložené důvody samy o sobě přijatelné. A také se ptáme, zda tyto důvody skutečně podporují (případně vyvracejí) prezentovaný názor. Argument můžeme předběžně chápat jako určitou sekvenci, kde něco (premisy) vystupuje jako dobrý důvod pro akceptaci něčeho dalšího (závěr). Všimněme si ale, že vyjádření „vystupuje jako dobrý důvod“ je dvojnásobné. Můžeme tomu rozumět tak, že premisy společně opravdu tvoří dobrý důvod pro akceptaci závěru. Ale lze tomu rozumět i tak, že premisy jsou prezentovány jako dobrý důvod pro akceptaci závěru. Premisy údajně poskytují rozumný důvod pro přijetí závěru, ale jestli skutečně jsou takovým rozumným důvodem, zůstává jako otevřená otázka. Na této dvojnásobnosti ovšem není nic podivného. Vždyť už samotný termín „argument“ se v běžné komunikaci používá takto dvojnásobně. Někdy určitý argument hodnotíme (odmítáme) jako špatný argument.⁴ Je to špatný argument, nicméně je to argument. Předpokládáme tedy, že argumenty mohou být dobré nebo špatné. Ale někdy registrujeme chybu v argumentaci a namítneme, že tohle přece není žádný argument. V takovém případě předpokládáme, že špatné argumenty jsou jenom zdánlivé argumenty. Argument někdy chápeme jako pokus někoho o něčem racionálně přesvědčit.⁵ Přitom jedna věc je úspěšnost v tom, jestli někoho přesvědčíme (přesvědčivost), druhá věc je pak úspěšnost v

¹ Van EEMEREN, F. H.; GROOTENDORST, R.; SNOECK HENKEMANS, F. A. *Argumentation: Analysis, Evaluation, Presentation*. LEA Pub, 2002, s. 4.

² SCHIMMEL, S. *The Tenacity of Unreasonable Beliefs: Fundamentalism and the Fear of Truth*. Oxford, 2008.

³ WALTON, D. N.; KRABBE, E. C. W. *Commitment in Dialogue: Basic Concepts of Interpersonal Reasoning*. New York, 1995, s. 10.

⁴ Pokud akceptace premis není dobrý důvod pro akceptaci závěru, resp. pokud závěr nevyplývá z premis, pak říkáme, že argument je *non sequitur*.

⁵ VOROBJEV, M. *The Theory of Argument*. Cambridge, 2006, s. 3.

tom, jestli ho přesvědčíme racionálním způsobem (rozumnost). I hloupý argument může někoho rétoricky přesvědčit.⁶

Měli bychom rozlišovat argument jako abstraktní strukturu od argumentace jako lidského jednání.⁷ Za argument můžeme považovat i to, co dosud nikdo nepoužil v argumentaci, ani neuvažoval jako argument. Stačí, že něco má argumentační potenciál, že to v principu může být použito k odůvodňování. Argument je tvořený premisami, závěrem a indikátory premis (např. „protože“, „na základě“, „vzhledem k“, „z důvodu“, „jelikož“) nebo indikátory závěru (např. „tedy“, „odtud“, „a proto“, „takže“, „tudíž“). V této práci budou argumenty nejčastěji prezentovány ve formě „ A_1, \dots, A_n tedy B “, kde A_1, \dots, A_n jsou premisy a B je závěr. Přitom se samozřejmě nevylučuje, že ze stejné množiny premis vyplývá více závěrů (důsledků). Vedle takto elementárních argumentů můžeme uvažovat i komplexní argumenty tvořené více argumenty (resp. subargumenty), které se řetězí tak, že závěr jednoho argumentu je zároveň premisou dalšího argumentu. Namítnout (zpochybnit) premisu nějakého argumentu znamená vznést požadavek na ospravedlnění této premisy, resp. na dodání důvodů pro akceptaci této premisy. A to vlastně znamená požadavek na dodání nového argumentu, jehož závěrem je právě ona namítnutá premisa. Pro běžnou argumentační praxi je typické, že se neomezuje na předložení a zhodnocení jednoho jediného argumentu, ale že se argumenty spolu spojují do tzv. stromové struktury, kde závěry určitých argumentů jsou zároveň premisami jiného argumentu. Premisy a závěr je možné chápat syntakticky jako věty (typicky výroky, ale třeba i normativní věty), přičemž pravidla dedukce v principu buď umožňují, anebo neumožňují odvodit závěr z premis. Nebo premisy a závěr uvažujeme sémanticky jako významy vět, resp. jako jejich informační obsah (typicky propozice, ale třeba i normy), přičemž závěr z premis buď logicky vyplývá, anebo nevyplývá. Při sémantickém pojetí lze smysluplně říct, že stejný argument může být alternativně formulován různými větami, třeba i v různých jazycích.

Každá konkrétní argumentace v reálné praxi zdůvodňování v určitém kontextu musí mít nějaký začátek, nějaké výchozí premisy. Výchozí normativní premisy už nejsou dále zdůvodněné, jinak by se v daném případě nejednalo o výchozí premisy. Jejich **faktická** akceptace je vyjádřením osobního postoje, který může znamenat uznání určité autority,⁸ nebo podle humorců to může být vyjádření morálního sentimentu, nebo podle intuicionistů to může být intuice o tom, že něco je samozřejmá (self-evident) morální pravda,⁹ ... , přičemž všechny tyto lidské postoje (jakožto mentální stavy) mohou být kauzálním důsledkem nějaké indoktrinace či manipulace. Na tom nic nemění **normativní** požadavek, typický pro diskurzivní teorii, že v principu každá premisa může být kdykoli zpochybněna a vystavena tak požadavku na její

⁶ V hovorové řeči slovem *argument* zcela běžně označujeme důvody, které předkládáme pro akceptaci nebo odmítnutí nějakého názoru. V takovém případě slovem *argument* nemyslíme celý argument, ale pouze nějaké jeho premisy. To je například situace, když někdo řekne: „Toto je závěr bez argumentů.“ Nebo když řekne: „A co jako vyplývá z tvých argumentů?“ Občas se s tímto pojetím (argument = premisy) setkáme i v odborné literatuře. „V tomto kontextu slovem *argument* myslím důvod nebo sérii důvodů, jejichž účelem je podpořit konkrétní tvrzení, kterému se říká závěr.“ Viz THOMSON, A. *Critical Reasoning in Ethics: A practical introduction*. London, 2002, s. 5.

⁷ Někdy rozlišujeme argumentaci jako proces a argument jako výsledek (produkt), resp. jako rekonstrukci tohoto procesu. Ralph Johnson, propagátor tzv. neformální logiky, chápe praxi argumentace jako sociokulturní aktivitu konstruování, prezentování, interpretace, kritizování a revidování argumentů. Viz JOHNSON, R. H. *Manifest Rationality: A Pragmatic Theory of Argument*. Erlbaum, 2000, s. 12.

⁸ Někakou normativní premisu můžu *explicitně odůvodnit* tak, že tuto normu stanovila určitá autorita (argument na základě autority), ale také můžu onu autoritu *implicitně uznat* tím, že nepožaduji žádné zdůvodnění normativních premis, které tato autorita formulovala. Oblíbené nacistické heslo „Führer befiel wir folgen.“ můžeme chápat i takto: Neptáme se, proč nám Vůdce přikázal právě tohle, prostě jeho příkazy posloucháme.

⁹ Toto je tzv. epistemologická teze etického intuicionismu: „Náš hodnotový názor je ospravedlněný na základě racionálních intuicí. Naše poznání morálních pravd není zcela odvozené ze smyslového vnímání, ani nelze říct, že všechny morální pravdy jsou odvozené z mimo-morálních pravd. Alespoň některé morální pravdy jsou samozřejmé.“ Viz HUEMER, M. *Ethical Intuitionism*. Palgrave Macmillan, 2005, s. 10.

zdůvodnění. Ano, ale ono zdůvodnění opět musí někde fakticky začít, opět musí mít nějaké výchozí, tedy už nezdůvodněné premisy. Požadavek na zdůvodnění výchozích premis není ničím jiným než požadavkem, aby ony výchozí premisy byly nahrazeny jinými výchozími premisami, které jsou pro nás jako adresáty argumentace neproblematicky akceptovatelné. Argumentaci jako lidskou činnost můžeme chápat komunikativně, tedy jako proces, při kterém mluvčí něco sděluje jednomu nebo více adresátům, ať už ústní promluvou, nebo psaným textem. V tom případě argumentaci tvoří řečové akty (typicky tvrzení, ale třeba i příkazy, otázky, sliby) a přechody („kroky“) od jedněch řečových aktů k dalším. Těmto přechodům budeme říkat „inference“.¹⁰ Tvrzení může být chápáno jako předložení věty jako pravdivé, a to v tom smyslu, že ji prezentujeme jako vhodnou premisu pro nějaké inference.¹¹ Komunikačním významem tvrzení je právě to, že z něj můžeme něco dalšího smysluplně odvozovat. Pojmy tvrzení, inference a pravdivosti jsou intimním způsobem provázané.¹² Věc ještě můžeme komplikovat tak, že budeme rozlišovat řečové akty jako nějaké události v čase a prostoru na jedné straně, a jejich abstraktní typy na straně druhé. Všechna taková upřesnění se pak promítají do toho, jak budeme chápat parametry $A_1 \dots A_n$. Inference jako přechody od premis k závěru jsou druhem jednání. Můžeme je dělat správně nebo nesprávně, v souladu nebo v rozporu s uznávanými inferenčními pravidly.¹³ Tato pravidla mají normativní povahu. Jejich normativita spočívá v tom, že vymezují prostor korektního jednání. Určitým způsobem se podobají šachovým pravidlům. Šachová pravidla hráčům neříkají, jaké konkrétní tahy mají při hře udělat, nejsou to návody na vítězství, jako jsou například kuchařské recepty návody na uvaření jídla. Tato pravidla hráčům pouze říkají, jaké tahy jsou dovolené (korektní, platné) nebo zakázané (nekorektní, neplatné).¹⁴ Inferenční pravidla jsou návodná pouze v tom smyslu, že nás opravňují (a někdy i motivují) k nějakým inferencím, nicméně nejsou to příkazy k inferenci, nestanoví nám povinnost udělat nějakou konkrétní inferenci. Říct, že inference „ $A_1 \dots A_n$ tedy B “ je korektní, neznamená, že kdokoli tvrdí (resp. myslí si) $A_1 \dots A_n$, by měl také tvrdit (resp. myslet si) B , ale pouze to, že bychom neměli tvrdit $A_1 \dots A_n$ a přitom popírat B , resp. tvrdit $\text{non}B$.¹⁵ Inferenční pravidla bychom měli v principu odlišovat od inferenčních schémat, která

¹⁰ Gerald Gaus říká, že názor je inferenčně ospravedlněný (inferentially justified), když je podpořený určitými akceptovanými důvody, ze kterých vyplývá, přičemž důležité je ono spojení mezi důvody a názorem, který ospravedlňuje. Nestačí tedy mít dobré důvody pro určitý názor, aby byl ospravedlněný, ale musíme tento názor mít *na základě* oněch dobrých důvodů. Musíme si ho z nich odvodit, udělat inferenci. Vezměme, že někdo sice ví, že A , B a C je pravda, ale už si z toho neodvodí D , ačkoli z toho vyplývá. Dále vezměme, že si nezávisle na tom správně tipne, že D je pravda. Jeho názor, že D je pravda, ovšem není ospravedlněný, protože k němu nedošel na základě dobrých důvodů, ale nahodile. Viz GAUS, G. S. *Justificatory Liberalism*. Oxford, 1996, s. 18.

¹¹ Důsledně vzato, nemá smysl mluvit o tom, že tvrzení *jakožto* řečový akt je pravdivé (nebo nepravdivé), pravdivost (nebo nepravdivost) se týká jeho propozičního obsahu.

¹² BRANDON, R. *Reason in Philosophy*. Harvard, 2009, s. 168.

¹³ Jedna věc jsou premisy pro akceptaci závěru, druhá věc jsou důvody pro akceptaci inference jako správné inference. Tyto důvody nelze v úplnosti přepsat ve formě explicitních premis. Ve správnosti argumentace vždy zůstávají určité předpoklady implicitní: „Ačkoli argumenty (jako produkty) mohou být instancemi inferenčních pravidel, což znamená, že určitá epistemická záruka \square warrant \square opravňuje krok z jedné nebo více premis k závěru, tato záruka není premisou ani jiným explicitním prvkem argumentu.“ Viz FREEMAN, J. B. *Argument Structure: Representation and Theory*. Springer, 2011, s. 14. Například pravidlo *modus ponens* není prvkem argumentu, který má formu *modu ponens*. Viz SOBEK, T. *Argumenty teorie práva*. Plzeň, 2008, s. 55.

¹⁴ Pravidla sice omezují možnosti chování tím, že zakazují nějaké možnosti jako nepřipustné, ale některá z nich zároveň vytváří jakoby nové možnosti. Řekněme, že vytváří institucionální prostor jednání. Podřídím-li se například pravidlům šachu, tak si odřeknu možnost posouvat věž po diagonále atd. ale zároveň získávám možnost hrát šachovou hru. John Searle rozlišuje regulativní a konstitutivní pravidla. Regulativní pravidla regulují nějaké chování, které lze v principu realizovat i bez těchto pravidel, například zákaz zabíjení. Vedle toho konstitutivní pravidla vytváří samotnou možnost nějaké aktivity, například zmíněná šachová pravidla. Viz SEARLE J. *The Construction of Social Reality*. New York, 1995, s. 29.

¹⁵ PEREGRIN, J. Developing Sellars' semantic legacy: meaning as a role. In WOLF, P.; LANCE, M. N. (eds). *The Self-Correcting Enterprise*. Amsterdam, 2006, s. 257–274.

je nějakým způsobem reprezentují. Stejně inferenční pravidlo (např. modus ponens) můžeme zapsat („ukázat“) různými schématy.

Výrok je oznamovací věta, která reprezentuje určitý stav věcí (propozici). Například výroky „Hans Kelsen wurde in Prag geboren.“, „Hans Kelsen was born in Prague.“, „Hans Kelsen se narodil v Praze.“ znamenají totéž, jsou vzájemně přeložitelné, protože reprezentují stejnou propozici, která spočívá v tom, že někdo (Hans Kelsen) má nějakou vlastnost (narodil se v Praze).¹⁶ Tato propozice je pravdivá, protože Hans Kelsen se opravdu narodil v Praze, tedy tato propozice je fakt. U výroku má smysl se ptát, jestli je pravdivý nebo nepravdivý. Rozkazy („Běž nakoupit!“), otázky („Byl jsi nakoupit?“), práci věty („Kéž bys šel nakoupit.“), ani pozdravy („Ahoj!“), nemají deklarativní význam, a proto nemají pravdivostní hodnoty.¹⁷ Podle některých autorů nejsou výroky ani ty deklarativní věty, které obsahují kontextuálně závislé (tzv. indexické) výrazy. Například věta „On je advokát.“ sama o sobě nemá pravdivostní hodnotu, pokud se neupřesní, koho vlastně označuje použité zájmeno „on“. Warren Goldfarb definuje výroky velmi striktně: „Výrok je věta, která je jednoznačně pravdivá nebo jednoznačně nepravdivá, a to nezávisle na kontextu, ve kterém je použita, nezávisle na mluvčím, posluchačích, čase a místě promluvy, a také na konverzačním kontextu. Takže striktně vzato, většina vět, které se používají v běžném diskurzu, samy o sobě nejsou výroky.“¹⁸ Výroky mají určitou logickou strukturu, která (spolu)determinuje jejich pravdivostní podmínky, a pouze z tohoto hlediska se o ně logika zajímá.

Vedle toho tvrzení má svůj komunikační (pragmatický) význam. Tvrzení je řečový akt. Je to promluva nějakého mluvčího, která je za nějakých okolností někomu adresovaná se záměrem prezentovat nějaký stav věcí jako fakt. Jak řečové akty, tak i inference mezi nimi, jsou něco, co děláme, jsou to činy, které se nám jako mluvčím připisují. Přitom nejen samotná tvrzení jako vstupy a výstupy argumentace, ale též inference můžou být zpochybněny, obhájeny, uznány nebo odmítnuty. Argumentace může být monologická jako jednosměrné předkládání důvodů pro nějaké tvrzení, například v rámci nějaké přednášky. Ale také může být dialogická jako sporná diskuze, obousměrná hra požadování, poskytování, namítání, odmítání, anebo naopak uznávání a akceptace důvodů mezi dvěma nebo více subjekty.¹⁹ „V dialektických systémech jsou zvláště významné čtyři druhy tahů [moves]: (1) kladení otázek, (2) tvrzení, (3) odvolání tvrzení, (4) předkládání argumentů.“²⁰ Přitom každý smysluplný spor předpokládá nesouhlasné názory, jinak se jedná pouze o zdánlivý spor. Výroky uvažujeme pouze jako pravdivé nebo nepravdivé, případně bez pravdivostní hodnoty. U tvrzení vedle otázky pravdivosti ještě uvažujeme, jestli je upřímné, tedy jestli mluvčí opravdu věří tomu, co tvrdí, že je pravda. A také uvažujeme, jestli je tvrzení epistemicky oprávněné, tedy jestli má mluvčí dobré (rozumné)

¹⁶ Tuto propozici ale také můžeme konceptualizovat (pojmově „uchopit“) tak, že něco (Praha,) má nějakou vlastnost (být místem narození Hanse Kelsena), resp. že někdo (Hans Kelsen) má k něčemu (Praha,) nějaký vztah (on se narodil tam).

¹⁷ Normativní věty (Je přikázáno A.; Je dovoleno A.; Je zakázáno A.) se používají ve dvou významech. Někdy se používají jako regulativy, kterými se stanoví norma, a pak nemá smysl se ptát na jejich pravdivostní hodnotu. Ale někdy se používají jako výroky, kterými se konstatuje, že nějaká norma platí, a potom je smysluplné se ptát, jestli jsou pravdivé nebo nepravdivé. K tomu viz například KAMP, G. *Logik und Deontik*. Paderborn, 2001, s. 19.

¹⁸ GOLDFARB, W. *Deductive Logic*. Cambridge, 2003, s. 5.

¹⁹ „Dialog je sekvencí výměn sdělení či řečových aktů mezi dvěma (či více) účastníky. Typicky je výměnou otázek a replik mezi dvěma stranami. Každý dialog má nějaký svůj cíl a vyžaduje spolupráci mezi účastníky k dosažení tohoto cíle. To znamená, že každý účastník má nejen závazek přispívat ke splnění svého vlastního cíle v dialogu, ale i závazek spolupracovat s druhým účastníkem ke splnění jeho cíle. Základním důvodem, proč může být kterýkoli argument kritizován jako špatný argument, je už to, že nepodporuje splnění těchto základních závazků.“ Viz WALTON, D. *Informal Logic: A Pragmatic Approach*. 2. vyd. Cambridge, 2008, s. 3.

²⁰ WALTON, D. *Dialog Theory for Critical Argumentation*. Amsterdam, 2006, s. 22.

epistemické důvody pro přesvědčení, které svým tvrzením prezentuje jako pravdivé.²¹ Vedle toho ještě uvažujeme kvalitu (kredit) mluvčího jako důvěryhodné osoby. Přitom rozlišujeme dvě věci: 1) Jestli má mluvčí epistemickou autoritu, tedy jestli je odborně způsobilý se k dané věci vyjádřit; 2) jestli je to hodnověrná osoba, například jestli to není notorický lhář, případně jestli nemá v dané věci svůj osobní zájem.²² Ovšem i špičkový znalec v oboru se může v dané věci mýlit, i nehodnověrný svědek může mluvit pravdu.

Douglas Walton rozlišuje čtyři druhy pravidel dialogu. Tzv. pravidla vyjadřování (locution rules) určují, jaké druhy řečových aktů jsou v určitém typu dialogu přípustné (např. do některých typů dialogů vůbec nepatří uplatnění tzv. nevyvratitelných domněnek); tzv. pravidla dialogu (dialogue rules) regulují postupnost řečových aktů v dialogu, tedy v jaké návaznosti má kdo diskurzivní oprávnění či povinnost učinit řečový akt určitého typu (např. po otázce z jedné strany má následovat relevantní odpověď z druhé strany); tzv. pravidla závazků (commitment rules) určují, jaké komunikační důsledky sobě a druhým mluvčí v dialogu určitým řečovým aktem přivozuje (např. mluvčí se svým tvrzením nezavazuje jen k explicitně vyjádřenému názoru, ale i k jeho logickým důsledkům); a v neposlední řadě tzv. strategická pravidla (win-loss rules) definují, co znamená naplnění cíle dialogu (např. kdy lze konstatovat dosažení konsenzu, kdy argumentační „výhru“ jedné strany, kdy tzv. reasonable disagreement a kdy lze konstatovat, že se jedná o pseudospor).²³

„Člověk, který něco tvrdí, přichází s určitým požadavkem – je to požadavek na naši pozornost a taky požadavek ve směru našich názorů.“²⁴ Když něco tvrdím, tak prezentuji obsah svého tvrzení jako něco, čemu sám věřím a čemu by mohli (resp. měli) věřit i ostatní. Beru tím na sebe závazek, že pokud někdo na mé tvrzení namítne, že je nepravdivé nebo nepodložené, předložím rozumné důvody na jeho obhajobu. Pragmatický význam tvrzení se ukazuje v dialektice výměny otázek a odpovědí. V tomto smyslu argumentovat znamená zhostit se dialektických závazků k obhajobě svých tvrzení. Na tvrzení klademe celou řadu pragmatických požadavků. Od tvrzení očekáváme, že bude relevantní, adekvátně informativní, založené na postačující evidenci a v neposlední řadě že nebude klamavé. Přitom cokoli z toho může být v diskusi namítnuto. Tvrzení by mělo být v určitém smyslu restriktivní. Některé možnosti musí vylučovat jako možnosti, které jsou s ním neslučitelné.²⁵ Zároveň ale nesmí být příliš restriktivní. Některé možnosti musí naopak připouštět jako možnosti, které jsou s ním slučitelné. Tautologické tvrzení, že prší nebo neprší, stejně jako kontradiktorické tvrzení, že prší a zároveň neprší, jsou informačně bezobsažná. Taková tvrzení mají nulovou komunikační hodnotu. Požadavky se ovšem nekladou jenom na řečové akty, ale i na jejich výklad.²⁶ Interpretace je sférou vstřícnosti. Když interpretujeme řečové akty, měli bychom vycházet z předpokladu (jakožto vyvratitelné domněnky), že jsou smysluplné, informativní a že dobře odpovídají svému kontextu.²⁷ Takže když máme na výběr několik možných výkladů řečového

²¹ Normativní požadavek na společenskou instituci tvrzení můžeme uvažovat více způsoby: 1. mám tvrdit A jenom tehdy, když A je pravda; 2. mám tvrdit A jenom tehdy, když A je pravděpodobné; 3. mám tvrdit A jenom tehdy, když vím, že A je pravda. Jedna věc je pravdivost tvrzení, druhá věc je epistemická oprávněnost tvrzení. Jestliže A je pravda, ale já nevím, že A je pravda, pak moje tvrzení A není epistemicky oprávněné. Viz WILLIAMSON, T. *Knowledge and its Limits*. Oxford, 2000, kap. 11.

²² Starý anglický vtip: Soudce ke svědkovi: „Jaké je vaše povolání?“ Svědek: „Jsem herečka.“ Soudce: „Jste dobrá herečka?“ Svědek: „Jsem skvělá herečka.“ Soudce k zapisovateli: „Svědék se zamítá pro nevěrohodnost. Čím lepší herečka, tím horší svědek.“

²³ WALTON, D. *Informal Logic: A Pragmatic Approach*. 2. vyd. Cambridge, 2008, s. 9.

²⁴ TOULMIN, S. *The Uses of Argument, Updated Edition*. Cambridge, 2003, s. 11.

²⁵ DUMMETT, M. What is a Theory of Meaning? In EVANS, G.; McDOWELL, J. (eds). *Truth and Meaning: Essays in Semantics*. Oxford, 1976, s. 124.

²⁶ Z tautologie vyplývá příliš málo (jen další tautologie), zatímco z kontradikce vyplývá naopak příliš mnoho (cokoli).

²⁷ GROARKE, L. A.; TINDALE, CH. W. *Good Reasoning Matters! A Constructive Approach to Critical Thinking*. 3. vyd. Oxford, 2004, s. 52.

aktu, měli bychom mezi nimi preferovat ten, který mluvčího ukazuje z hlediska racionality v tom nejlepším světle, nikoli ten výklad, který jeho promluvu a potažmo i jeho osobu absurdizuje.

Tvrzení v komunikaci vytváří nejen závazky, ale i oprávnění. Komunikační funkcí tvrzení je totiž poskytnout premisy k inferencím dalších tvrzení. Tvrzení umožňuje společenské sdílení informací. Když někdo něco tvrdí, tak tím opravňuje ostatní, aby se na jeho tvrzení spolehnali jako na dobře odůvodněné a aby z tohoto tvrzení případně odvozovali nějaká další tvrzení. V takovém případě se mluvčí původního tvrzení stává epistemickým garantem toho, že jeho tvrzení je dobře podloženo.²⁸ Tento proces spoléhání se na tvrzení někoho jiného je formálně institucionalizován například v roli svědka v soudním procesu nebo ve formě odkazů v odborných textech. Nicméně neformálním způsobem je přítomný v každé komunikaci. Dokonce můžeme říct, že licence k opakování tvrzení druhých je jedním ze stavebních kamenů komunikace. Důležité přitom je, že tvrzení je neutrální k adreátovi. Mluvčí sice své tvrzení většinou adresuje konkrétní osobě, ale tvrzení jakožto deklarace nějakého faktu má objektivní ambice. Když něco tvrdím, pak to prezentuji jako pravdu nejen pro mě samotného a pro mého konkrétního posluchače, ale v principu pro kohokoli dalšího. Tvrzení působí *erga omnes*, na rozdíl třeba od slibu nebo rozkazu, které působí *inter partes*.²⁹

Argumentaci někdy nechápeme jako vnější jazykový projev, ale psychologicky jako usuzování, tedy jako myšlenkový pochod v mysli aktéra. Z tohoto hlediska argumentaci tvoří mentální postoje a úsudek jako proces odůvodněné změny, anebo naopak zachování postojů. Těmito postoji mohou být jak kognitivní postoje (přesvědčení, že něco je pravda), tak i postoje nonkognitivní (např. touhy, pocity, emoce). Například u morálních pocitů viny, hanby, hněvu a soucitu můžeme smysluplně říct, že jsou nebo nejsou dobře odůvodněné.³⁰ Někdo například cítí pocit viny za něčí smrt, ale nemá k tomu dobré důvody, protože jeho smrt nezavinil. Privátní pocity, jakkoli v lidském jednání fakticky působí jako významné motivační důvody, postrádají normativní význam právě proto, že jsou irelevantní ve veřejné argumentaci, tedy ve společenské praxi předkládání normativních důvodů.³¹ Tradičně rozlišujeme dva druhy usuzování, deskriptivní a praktické. Deskriptivní (resp. „teoretické“) usuzování vede k odůvodněnému zformování, potvrzení, či naopak opuštění nějakých přesvědčení (názorů, že něco je pravda). Vedle toho praktické úsudky se orientují na odůvodněné zformování ... nějakého záměru, resp. k rozhodnutí něco vykonat, nebo se nějakého jednání naopak zdržet. Deskriptivní a praktické usuzování se v mnoha ohledech liší. Například naše osobní touhy můžou být dobrým důvodem pro určité rozhodnutí nebo ke zformování strategického plánu, přestože nejsou dobrým důvodem, abychom věřili, že něco je pravda.³² Ovšem ani deskriptivní racionalitu bychom neměli omezovat na otázku pravdivosti. Někdo může mít pravdivý názor, i když ho nemá dobře odůvodněný, buď nemá žádné odůvodnění, prostě se náhodou trefil (správně si tipnul), anebo sice má nějaké odůvodnění, které je sice zcela absurdní, ale shodou okolností vede ke správnému závěru. A někdo jiný se může naopak mýlit, přestože má svůj názor velmi sofistikovaně odůvodněný, a to třeba proto, že vycházel ze sice pravděpodobného, ale ve skutečnosti nepravdivého předpokladu: „Zdá se, že racionální názory jsou takové, které

²⁸ BRANDOM, R. *Making It Explicit*. Harvard, 1994, s. 168.

²⁹ KUKLA, R.; LANCE, M. *Yo! And Lo!* Cambridge, 2009, s. 21.

³⁰ GIBBARD, A. *Wise Choices, Apt Feelings: A Theory of Normative Judgment*. 2. vyd. Oxford, 2002.

³¹ „Vnímání svých pocitů nám nemůže říct, jestli bychom se například měli stát vegetariány nebo jestli je potrat morálně špatná věc. My chceme vědět, jaké pocity bychom k těmto záležitostem *měli* mít, jaké jsou *důvody* si myslet, že potrat je něco, co je správné nebo nesprávné dělat. Navíc, vezměme, že bych nahlédl do svého srdce a zjistil, že jsem rasista. Bylo by to dost dobrým ospravedlněním toho, abych se choval špatně k příslušníkům jiné rasy?“ Viz THOMSON, A. *Critical Reasoning in Ethics: A practical introduction*. London, 2002, s. 37.

³² HARMAN, G. Internal Critique: A Logic is not a Theory of Reasoning and a Theory of Reasoning is not a Theory of a Logic. In GABBAY, D. M.; JOHNSON, R. H.; OHLBACH, H. J.; WOODS, J. *Handbook of Argument and Inference: The Turn Towards the Practical*. 2002, s. 186.

vycházejí z dobrého myšlení, bez ohledu na to, jestli ono myšlení bylo úspěšné v dopadení pravdy.³³ V případě praktického usuzování mluvíme o tzv. instrumentální racionalitě, když volíme takové prostředky, které jsou optimální (efektivní) k dosažení našich cílů. Tady můžeme rozlišovat dvě koncepce, objektivní a subjektivní. Objektivní racionalita znamená, že volím optimální prostředky relativně ke všem faktům, i když je třeba neznám, zatímco subjektivní racionalita znamená, že volím optimální prostředky vzhledem k informacím, které mám aktuálně k dispozici, i když jsou nepravdivé nebo neúplné. Pro každodenní rozhodování je důležitá spíše subjektivní racionalita, protože my potřebujeme umět co nejlépe využít omezené informace, které máme k aktuálně k dispozici, a to už proto, že nemáme jinou možnost. Tzv. objektivní racionalita ztělesňuje spíše to, co je z objektivního (epistemicky ideálního) hlediska dobrá rada, než racionalitu samotného procesu rozhodování.³⁴

Jakkoli jsou tyto distinkce teoreticky významné a mohly by se dále precizovat, budou níže v textu často ignorovány, a to jednak ze stylistických důvodů, ale i proto, že se nakonec jedná o různá hlediska téhož. Klíčové termíny „argument“, „premise“, „závěr“ a „inference“ se budou používat promiskuitně v závislosti na kontextu a úhlu pohledu. Když například Robert C. Pinto říká, že argumenty jsou výzvy k inferenci³⁵, můžeme tomu rozumět tak, že akceptaci, resp. odmítnutí, nějakých tvrzení veřejně přijímáme jako dobrý důvod k akceptaci, resp. odmítnutí, nějakých dalších tvrzení, ale stejně dobře to můžeme chápat i v tom smyslu, že některá přesvědčení privátně přijímáme jako dobrý důvod k přijetí, posílení, změně nebo vzdání se dalších přesvědčení. Lze to chápat i tak, že argument nás vyzývá k odvození určitého výroku z jiných výroků. Anebo ještě jinak: Pokud něco považujeme za pravdu, tak máme dobrý důvod ještě něco dalšího považovat za pravdu. Tato rozmanitost a zároveň provázanost pohledů by neměla překvapovat. Vždyť tvrzení je řečový akt, kterým mluvčí vyjadřuje svá přesvědčení. A když odhlédneme od pragmatické funkce tvrzení, dostaneme výroky, tedy oznamovací věty, které reprezentují určité propozice (situace).³⁶ Přesvědčení pak můžeme chápat jako osobní postoj k propozici, kdy subjekt má za to, že něco je pravda, resp. že nějaký možný stav věcí je fakt. Vztah vyplývání se v logice někdy prezentuje přímo jako vztah mezi výroky, ale spíše se jedná o vztah mezi významy výroků (propozicemi).³⁷ Nicméně jazykový význam je hraniční (systematicky sporná) kategorie, která má objektové, strukturální, pragmatické, ale i psychologické konotace. Říct, že něco je záležitost jazykového významu, znamená otevřít šuplík se spoustou velmi odolných otázek. Jedno se ale zdá být zřejmé, totiž že lidská racionalita velmi úzce souvisí s lidskou řečí. Když o někom řekneme, že je racionální, obvykle tím myslíme to, že jeho chování je pro nás srozumitelné, že je lze pojmově uchopit („pojmenovat“), vysvětlit a ospravedlnit v rámci našich komunikačních praktik zdůvodňování, případně že

³³ CHRISTENSEN, D. *Putting Logic in its Place: Formal Constraints on Rational Belief*. Oxford, 2004, s. 2.

³⁴ GIBBARD, A. *Wise Choices, Apt Feelings: A Theory of Normative Judgment*. 2. vyd. Oxford, 2002, s. 18.

³⁵ PINTO, R. C. *Argument. Inference and Dialectic: Collected Papers on Informal Logic with an Introduction by Hans V. Hansen*. Kluwer, 2001, s. 37.

³⁶ Termín *propozice* má dlouhou historii, kterou můžeme sledovat až ke slovu *πρότάσις* v Aristotelově Prvních analytikách, který pak přeložil Cicero do latiny jako *propositio*. V jeho původním tradičním použití se *propositio* používalo k označení premis a závěru argumentu. Toto slovo se v různých mutacích rozšířilo do jiných jazyků, kde bylo používáno dvojznačně, jako výrok nebo jako jeho význam. Shodou okolností nebyl převzat do Němčiny, kde se rozlišovalo mezi větou (*die Satz*) a soudem (*das Urteil*). Viz MARTIN-LÖF, P. On The Meanings of The Logical Constants and The Justification of The Logical Laws. In *Nordic Journal of Philosophical Logic*, vol. 1, No. 1, 1996, s. 12.

³⁷ Názor, že A, je pravdivý, protože A je pravdivá propozice. Soud, že A, je pravdivý, protože A je pravdivá propozice. Totéž platí pro tvrzení, přesvědčení, oznámení, konstatování, domněnku, atd. Viz RUSSELL, G. One True Logic? In *Journal of Philosophical Logic*, vol. 37, No. 6, 2008, s. 596.

dokážeme formulovat obecné principy takového chování, ze kterých lze něco odvodit (inference) i pro další možné případy.³⁸

Přirozený jazyk člověka se principiálně odlišuje od komunikačních prostředků jiných zvířat tím, že poskytuje logické prostředky, které umožňují vyjadřovat pojmové vztahy. My nejen ukazujeme na věci, ale také je pojmově klasifikujeme, tvrdíme (resp. vynášíme soudy), že něco je pravda, že to z něčeho vyplývá, a že z toho vyplývá něco dalšího. Společenská instituce tvrzení je úzce spjatá s požadavkem na racionální zdůvodnění. Pojmy nachází uplatnění jak v oblasti jazyka, veřejným používáním vět a jiných jazykových výrazů, tak i v oblasti mysli, privátním zvažováním a formováním přesvědčení a jiných intencionálních postojů.³⁹ Lidská řeč a myšlení jsou úzce propojeny a v jistém smyslu jsou dvěma stranami téže mince. Můžeme chápat řeč jako zveřejněné myšlení („hlasité myšlení“), ale také můžeme naopak myšlení chápat jako privátní rozmluvu („tichou řeč“). V prvním pojetí je tvrzení komunikační akt, kterým se navenek vynáší soud, ve druhém pojetí je soud mentálním tvrzením pro sebe.⁴⁰ Už Aristotelés věnoval pozornost tomu, že mezi vnější argumentací a vnitřním usuzováním je strukturální vztah. Nicméně je tu určitá asymetrie. Vrozený aspekt jazykové schopnosti je pro sociální učení se konvenčnímu jazyku a ne pro individuální jazykovou invenci.⁴¹ Například John Locke chápal jazyk tak, že slova reprezentují ideje v mysli toho, kdo tato slova používá. Tato koncepce ale může snadno zamžít to, co je na jazyku nejdůležitější, totiž že je sdělný. Pokud máme porozumět sdělnosti jazyka, pak se nemůžeme omezit na to, co se odehrává v mysli uživatele jazyka, ale musíme se zaměřit na to, co se děje mezi jeho uživateli, k jakým transakcím řečových aktů mezi nimi dochází. Ale to není všechno, společenský charakter řeči má dalekosáhlé důsledky. Způsob komunikace ve společnosti, včetně ustálených argumentačních figur, nám hodně vypoví o politické organizaci této společnosti. Například autoritářské společnosti používají specificky autoritářské módy komunikace.⁴² Ostatně juristické diskuze o rozdělení právního řádu na dvě sféry, právo soukromé a právo veřejné, jsou v konečném důsledku diskuzemi o tom, jestli hlavním řečovým aktem konstitutivním pro subjektivní práva jednotlivců v určitém právním odvětví je, resp. má být, smlouva, tedy konsenzuální řečový akt, nebo nařízení, tedy autoritativní řečový akt.

Argumentace byla tradičně chápána jako mentální událost, ve které vystupují myšlenky, resp. psychické postoje, jako například přesvědčení, touhy a záměry. Nicméně tyto mentální stavy jsou pouze privátně přístupné, pokud vůbec, a proto můžeme v argumentaci spoléhat jenom na to, co někdo vnějškově projevil formou promluvy, ať už literárně, nebo orálně, případně nonverbálně. Pouze z takových veřejných projevů můžou pro někoho plynout veřejné závazky, pouze takové projevy můžou poskytnout někomu důvod k případné námitce, anebo naopak k souhlasu a změně názoru.⁴³ Ať už chápeme argument teoreticky jakkoli, pokud máme argumentaci studovat jako činnost, pak musíme vyjít z toho, že argumentace je určitým druhem společenské praxe. Je to veřejná hra poskytování a požadování důvodů k podpoření nebo zpochybnění vnějškově projevených postojů. Tato hra naplňuje určitá očekávání, respektuje určité konvence, umožňuje efektivní koordinaci a vytváří určité životní formy.⁴⁴ Argumentace

³⁸ BRANDOM, R. *Tales of the Mighty Dead: Historical Essays in the Metaphysics of Intencionality*. Harvard, 2002, s. 4.

³⁹ BRANDOM, R. *Articulating Reasons*. Harvard, 2000, s. 5.

⁴⁰ Viz například DUMMETT, M. *Frege: Philosophy of Language*. London, 1973, s. 262; DAVIDSON, D. *Inquiries into Truth and Interpretation*. New York, 1984, s. 156.

⁴¹ PINKER, S.; JACKENDOFF, R. The faculty of language: what's special about it? In *Cognition*, vol. 95, 2005, s. 225.

⁴² PRESTON, P. *Arguments and Actions in Social Tudory*. New York, 2009, kap. 4.

⁴³ WALTON, D. How to Evaluate Argumentation Using Schemes, Diagrams, Critical Questions and Dialogues Studies in Communication Science. In DASCAL, M.; Van EEMEREN, F. H.; RIGOTTI, E.; STATI, S.; ROCCI, A. *Argumentation in Dialogic Interaction*. 2005, s. 63–64.

⁴⁴ VORBEJ, M. *The Theory of Argument*. Cambridge, 2006, s. 3.

jakožto kulturní praxe je vždy nějakým způsobem zatížená tradicí. Porozumění argumentům, které se používají v reálné komunikaci, se rozhodně neomezuje na jejich formálně-logickou analýzu, ale vyžaduje znalost reálií institucionální povahy. Teorie argumentace se neomezuje jenom na logický vztah mezi premisami a závěrem argumentu, ale věnuje se i společenským praktikám, které vytváří kontext argumentace. Přední současní teoretici argumentace, například Ralph Johnson a Douglas Walton, zdůrazňují, že argumentace jakožto veskrze praktická činnost není pouze záležitostí logické sémantiky (co z čeho logicky vyplývá), ale také logické pragmatiky (co je vzhledem k danému účelu a kontextu dialogu vhodným argumentačním „tahem“).⁴⁵ Hezkým příkladem toho, že teorie argumentace přesahuje logiku jakožto teorii logického vyplývání, je tzv. argumentace kruhem (*petitio principii*), která se už tradičně chápe jako argumentační chyba, protože nijak nepřispívá k naplnění hlavního účelu argumentace, totiž k efektivnímu předložení důvodů k racionální změně názoru, přestože argumentace kruhem není logickou chybou (z *A* přece logicky vyplývá *A*).⁴⁶

Výše bylo řečeno, že hodnocení argumentů je založeno na tom, jestli je rozumné, abychom přijali nějaký názor na základě důvodů, které byly na jeho podporu předloženy. Základní idea argumentace pak je, že pokud je argument dobrý, pak akceptace jeho premis je normativním důvodem k akceptaci jeho závěru, resp. že zavázat se k premisám dobrého argumentu *ipso facto* znamená zavázat se též k jeho závěru.⁴⁷ Deduktivní platnost ztělesňuje ideu, že v závěru argumentu nemohou být jiné informace než ty, které jsou již obsaženy v jeho premisách. V závěru jsou jenom ty informace, které jsou již obsaženy v jeho premisách, a proto pravdivost premis garantuje pravdivost závěru. Deduktivní inference v určitém smyslu jenom rozvíjí to, co jsme už řekli. Pokud tvrdíme nějaké *A*, pak tím nepřímou tvrdíme také nějaká *B₁ ... B_n*. Kdykoli někdo něco tvrdí, pak se zavazuje nejen k tomuto tvrzení, ale i k řadě dalších tvrzení, která z původního tvrzení vyplývají. Říct, že Michal a Ivana jsou oba skvělí advokáti, znamená říct něco, z čeho mimo jiné vyplývá, že Michal je skvělý advokát, že někdo je skvělý advokát, že je něco, v čem je Michala skvělá, že Michal a Ivana mají něco společné, a tak dále.⁴⁸

Argument je deduktivně platný, pokud závěr vyplývá z premis. Existuje ovšem více koncepcí vyplývání. Můžeme říct, že závěr nutně vyplývá z premis, když není možné, aby všechny premisy byly pravdivé a přitom byl závěr nepravdivý.⁴⁹ Takový argument je modálně platný. Například že Petr je dlužníkem Aleny, nutně vyplývá z toho, že Alena je věřitelem Petra, protože není možné, aby Alena byla věřitelem Petra a přitom Petr nebyl dlužníkem Aleny. Přitom výrok „Alena je věřitelem Petra“ pojmově vyplývá z výroku „Petr je dlužník Aleny“, protože důvodem vyplývání je vztah mezi pojmem *dlužník* a pojmem *věřitel*. Jestliže důvodem vyplývání jsou zvláštní pojmy logiky, pak mluvíme o logickém vyplývání. Například z výroků „Petr je dlužníkem Aleny nebo Martiny.“ a „Petr není dlužníkem Martiny.“ logicky vyplývá výrok: „Petr je dlužníkem Aleny.“ Tento vztah vyplývání se totiž opírá o logické pojmy *disjunkce* a *negace*. Logické vyplývání můžeme uvažovat substitučně. Závěr logicky vyplývá z premis, když pro něj neexistuje takové jednotné nahrazení mimologických pojmů, při kterém dostaneme modálně neplatný argument. Argument „Petr je dlužníkem Aleny, tedy Alena je věřitelem Petra.“ je pojmově platný, ale není logicky platný. Když v něm nahradíme mimologický pojem *dlužník* mimologickým pojmem *bratr*, pak dostaneme modálně neplatný argument: „Petr je bratrem Aleny, tedy Alena je věřitelem Petra.“ Srovnejme to s logicky platným argumentem: „Petr je dlužníkem Aleny nebo Martiny a Petr není dlužníkem Martiny,

⁴⁵ WALTON, D. *Informal Logic: A Pragmatic Approach*. 2. vyd. Cambridge, 2008, s. 1–2.

⁴⁶ Triviální inference *A* tedy *A* je paradigmatickým logickým vyplýváním, jestliže z *A* nevyplývá *A*, pak už nic jiného.

⁴⁷ GOLDFARB, W. *Deductive Logic*. Cambridge, 2003, s. xiv.

⁴⁸ BLACHETTE, P. A. Logical Consequence. In GOUBLE, L. (ed.). *The Blackwell Guide to Philosophical Logic*. Blackwell, 2001, s. 115.

⁴⁹ Pokud uvažujeme modalitu v pojmech možných světů, pak můžeme alternativně říct, že závěr nutně vyplývá z premis, když v každém možném světě, ve kterém jsou všechny premisy pravdivé, je pravdivý i závěr.

tedy Petr je dlužníkem Aleny.“ Když v něm nahradíme mimologický pojem *dlužník* mimologickým pojmem *bratr*, pak dostaneme opět logicky platný argument: „Petr je bratrem Aleny nebo Martiny a Petr není bratrem Martiny, tedy Petr je bratrem Aleny.“⁵⁰

Logika se tradičně chápe jako obecná teorie vyplývání, studuje totiž argumenty bez ohledu na to, o čem se argumentuje. U vědních oborů se běžně ptáme, co je předmětem jejich studia, čím se zabývají, o čem jsou. Tak třeba právní věda studuje právní předpisy, smlouvy, soudní rozhodnutí atd. Biologie zkoumá živočichy, rostliny, bakterie, viry atd. Logika je ale zvláštní v tom, že je předmětově neutrální. Nezkoumá určitý výsek světa, není o něčem konkrétním. Logika si předmět nevybírání, je v principu aplikovatelná na cokoli. Logika je formální, protože studuje pouze formu (abstraktní strukturu) argumentů a nikoli jejich věcný obsah. Forma argumentu je to, co z něho zbude, když ho „vykostíme“ až na úroveň logických pojmů, tzv. logických konstant. Přitom logické konstanty se tradičně chápou jako (zhruba řečeno) univerzální argumentační prostředky, tedy takové jazykové prostředky, o které se opírají argumentační kroky v principu každého racionálního diskurzu. Paradigmatickými případy logických konstant jsou kvantifikátory a logické spojky. Výroky „Každý advokát zná nějakého soudce.“ a „Nějaký advokát zná každého soudce.“ mají odlišnou logickou strukturu, protože ve své sémantické struktuře mají jinak rozmístěné pojmy *každý* a *nějaký*. Vedle toho ale výroky „Každý advokát zná nějakého soudce.“ a „Každý soudce zná nějakého advokáta.“ mají stejnou logickou strukturu, protože se jejich sémantická struktura liší pouze rozmístěním pojmů *soudce* a *advokát*, které nepovažujeme za logické konstanty.

V současné době neexistuje konsenzus v tom, co všechno máme počítat jako logickou konstantu. Máme například příslovce „vždy“ a „pouze“ považovat za logické konstanty? Dokonce ani nevládne konsenzus v otázce, jaký význam mají logické konstanty pro filozofii logiky, tedy pro porozumění tomu, co je to vlastně logika. Někteří z logiků mají za to, že bychom v této věci měli vzít v úvahu tradiční cíle logiky.⁵¹ Mnozí si myslí, že logické konstanty mají nějaké zvláštní sémantické vlastnosti, resp. že v argumentačním diskurzu plní nějakou specifickou funkci.⁵² Mají za to, že precizní vymezení postačujících a nutných podmínek pro logické konstanty je významný problém, jehož řešení nám pomůže lépe porozumět povaze logiky a jejímu zvláštnímu epistemickému statusu. Mezi odborníky na logiku ale najdeme i takové, kteří si myslí, že logické konstanty samy o sobě nejsou ničím zvláštní. Je věcí arbitrární volby, co je logická konstanta. Logické vyplývání je pak relativní vzhledem k nějakému výběru množiny logických konstant.⁵³ Formální platnost je v této koncepci odvozená od materiální (pojmové) platnosti. Nejprve vybereme určité pojmy jako privilegované. Formálně platný argument je pak takový argument, který je materiálně platný, a to jenom na základě privilegovaných pojmů, resp. bez ohledu na neprivilegované pojmy. Více technicky: Formálně platný argument je takový argument, který je vzhledem k privilegované množině pojmů materiálně platný, a přitom ho nelze změnit na materiálně neplatný pouze tím, že v jeho premisách a závěru nahradíme neprivilegované složky za nějaké jiné neprivilegované složky. Při tomto velkorysém přístupu můžou mít logické konstanty nějaké věcné zaměření. Jestliže jako privilegované vybereme pojmy, které jsou specifické pro zoologii, pak budeme mít

⁵⁰ Korektnost inference obvykle uvažujeme odvozeně od vyplývání, takže deduktivní inference je korektní, když respektuje vyplývání. Ale můžeme uvažovat i naopak. Řekneme, že závěr vyplývá z premis, když závěr lze odvodit z premis aplikací korektních pravidel deduktivní inference. Otázka pak je, jak určit korektnost inferenčních pravidel, resp. co je normativním zdrojem jejich korektnosti.

⁵¹ MacFARLANE, J. G. *What Does It Mean to Say That Logic is Formal?* Pittsburg, 2000, s. 23.

⁵² „Různé návrhy a teorie pokrývají široké pole kritérií a požadavků, jako například a priori poznání, analytičnost, formálnost, ospravedlnění a věcnou neutralitu.“ Viz SHAPIRO, S. *Necessity, Meaning, and Rationality: The Notion of Logical Consequence*. In JACQUETTE, D. (ed.). *A Companion to Philosophical Logic*. Blackwell Publisher, 2002, s. 231.

⁵³ TARSKI, A. *On the Concept of Logical Consequence*. In CORCORAN, J. (ed.). *Logic, Semantics, Metamathematics*. Indianapolis, 1983, s. 420.

argumenty platné na základě zoologické formy. Příklad zoologické formy: *X* je vačnatec, tedy *X* není placentál. A stejně tak může být argument platný na základě své morální, fyzikální, teologické nebo třeba právní formy.⁵⁴ Příklad právní formy: *Y* je zákon, tedy *Y* je právní předpis. Příklad morální formy: *Z* je (morálně) dobré chování, tedy *Z* se (z morálního hlediska) má dělat. Logika se tradičně zabývala primárně inferencemi mezi výroky, tedy mezi větami, které reprezentují nějaké propozice (možné stavy věcí), resp. které jsou způsobilé mít nějakou pravdivostní hodnotu. V argumentaci ale běžně používáme jako premisy nebo závěr i jiné věty než výroky, například imperativy.⁵⁵ Příkaz může být platný, anebo neplatný, splněný (dodrženy), anebo nesplněný (porušený), ale nemá smysl se ptát, jestli je pravdivý, anebo nepravdivý. Ve 30. letech 20. století chtěl dánský právník Jørgen Jørgensen otevřít diskuzi o logické povaze příkazů a s tímto záměrem zformuloval dilema (tzv. Jørgensenovo dilema), které spočívá v tom, že 1) příkazy běžně používáme jako premisy a závěr inferencí, které jsou intuitivně logicky korektní; 2) příkazy nemají pravdivostní hodnotu; 3) inference je logicky korektní, když závěr logicky vyplývá z premis, tedy když pravdivost jeho premis garantuje pravdivost jeho závěru.⁵⁶ Další věc je, že něco jako logické inference můžeme dělat také mezi otázkami,⁵⁷ ačkoli je zřejmé, že ani otázky, na rozdíl od jejich odpovědí, nemají pravdivostní hodnoty. Například za předpokladu (deskriptivní premisa), že Martina Škopa zavraždil stejný člověk jako Radima Polčáka, můžeme korektně přejít od otázky „Kdo zavraždil Martina Škopa?“ k otázce: „Kdo zavraždil Radima Polčáka?“⁵⁸ Tento krok nahrazení otázky je vzhledem k předpokladu korektní proto, že správná odpověď na druhou otázku je zároveň správnou odpovědí na první otázku, takže problém, kdo zavraždil Martina Škopa, lze logicky převést („redukovat“) na problém, kdo zavraždil Radima Polčáka.⁵⁹ Na to lze ale namítnout, že onen přechod mezi otázkami nemá samostatný logický význam, protože z logického hlediska jenom parazituje na inferenci mezi výroky, které jsou jejich odpovědí: Vrah Martina Škopa = vrah Radima Polčáka. *X* je vrahem Radima Polčáka. Tedy *X* je vrahem Martina Škopa. To ovšem nic nemění na skutečnosti, že nahrazení otázek je zcela běžnou součástí argumentace, přičemž tyto kroky lze dělat racionálně nebo iracionálně. Teorie argumentace se o povahu otázek velmi zajímá, například rozlišuje různé druhy otázek, zejména pak otázky, které mají pevně danou nabídku možných odpovědí (choice-questions), a otázky, které mají otevřené pole možných odpovědí (search-questions).⁶⁰ Další věc je, že jedna otázka může v sobě zahrnout více otázek. Například otázka, jak by se právo mělo změnit, v sobě zahrnuje alespoň dvě další

⁵⁴ BRANDON, R. *Making It Explicit*. Cambridge, 1994, s. 105.

⁵⁵ Například Pomož tomu, kdo to nejvíce potřebuje! Tvoji pomoc nejvíce potřebuje Michal. Tedy: Pomož Michalovi!

⁵⁶ JØRGENSEN, J. Imperatives and Logic. In *Erkenntnis*, 7, 1937–1938, s. 258–296. Podrobná analýza Jørgensenova dilematu viz např. KAMP, G. *Logik und Deontik: Über die sprachlichen Instrumente praktischen Vernunft*. Verlag, 2001.

⁵⁷ Logice norem říkáme deontická logika (řecky *δέον* znamená povinnost), logice otázek říkáme erotická logika (řecky *ερώτησις* znamená argumentovat pomocí otázek).

⁵⁸ WIŚNIEWSKI, A. *The Posing of Questions: Logical Foundations of Erotetic Inferences*. Kluwer, 1995, s. 15.

⁵⁹ Podobným způsobem se uvažují inference v intuicionistické logice. Důkaz (vyřešení otázky, jestli) $A \square B$ spočívá v demonstraci toho, že důkaz (vyřešení otázky, jestli) *A* lze transformovat na důkaz (vyřešení otázky, jestli) *B*. Lidštěji řečeno, vědět, že *A* implikuje *B*, znamená vědět, že možným krokem k vyřešení otázky *B* je vyřešení otázky *A*, protože řešení otázky *A* lze pak převést na řešení otázky *B*. Viz SHAPIRO, S. *Thinking About Mathematics: The Philosophy of Mathematics*. Oxford, 2000, s. 186; FLETCHER, P. *Truth, Proof and Intimacy*. Kluwer, 1998, s. 70.

⁶⁰ WALTON, D. *Dialog Theory for Critical Argumentation*. Amsterdam, 2006, s. 22. Logik David Harrah rozlišuje tyto druhy otázek: *jestli-otázky* (Ústavní soud sídlí v Praze nebo v Brně?); *ano-ne otázky* (Sídlí Ústavní soud v Brně?); *který-otázky* (Který soud sídlí Brně na Joštově ulici?); *co-otázky* (Co je to řádný opravný prostředek?); *kdo-otázky* (Kdo to byl Hans Kelsen?); *proč-otázky* (Proč začala 2. světová válka?); *deliberační otázky* (Co bych měl teď dělat?). Viz HARRAH, D. The Logic of Questions. In GABBAY, D. M.; GUENTHNER, F. (eds). *Handbook of Philosophical Logic*. 2nd Edition, vol. 8, Kluwer, 2002, s. 1.

otázky, totiž otázku, jaké právo aktuálně je (otázka *de lege lata*), a otázku, jaké by právo mělo být (otázka *de lege ferenda*). Možná to ale není zahrnutí v logickém smyslu (entailment), ale požadavek pragmatiky jazykové komunikace, že určitá otázka je namíště teprve tehdy, když známe odpovědi na jiné relevantní otázky. Až když vím, jaké právo je a jaké by mělo být, si můžu zodpovědět otázku, jakým způsobem (cesta zlepšení) by se právo od stavu, jaké je, mělo změnit do stavu, jaké by mělo být.

Teorii argumentace nemůžeme omezit na samotnou logiku, tedy na otázky logického vyplývání, argumentace totiž zahrnuje významné pragmatické prvky, které se mimo jiné týkají efektivnosti jazykové komunikace. V běžné komunikaci je zcela obvyklé, že se vyjadřujeme ve zkratkách. V informačním obsahu svých promluv nebýváme zcela explicitní, protože předpokládáme, že adresát promluvy si některé informace domyslí jako předpokládanou samozřejmost. Uvažme následující ustanovení kupní smlouvy: „Jestliže kupující neuhradí včas kupní cenu, je prodávající oprávněn od této smlouvy odstoupit a kupující je povinen mu uhradit smluvní pokutu.“⁶¹ Otázka zní, jestli je povinnost kupujícího zaplatit smluvní pokutu podmíněná tím, že prodávající odstoupil od smlouvy. Logickou analýzou dospějeme k závěru, že pokud budeme interpretovat spojku „a“ jako konjunkci, pak neuhrazení kupní ceny je postačující podmínkou jednak pro oprávnění prodávajícího odstoupit od smlouvy, jednak pro povinnost kupujícího zaplatit kupní cenu, a to nezávisle na sobě.⁶² Nic proti tomu, ale nás zajímá, jestli lze nějak odůvodnit, že povinnost kupujícího zaplatit smluvní pokutu je podmíněná tím, že prodávající odstoupí od smlouvy, tedy že prodávající realizuje svoje oprávnění odstoupit od smlouvy. Podívejme se na to z hlediska pragmatiky jazykové komunikace. Zdá se, že spojku „a“ někdy používáme k nepřímému vyjádření zamlčené podmínky. Vezměme třeba, že prodávající říká zákazníkovi při prodeji zboží: „Vy máte oprávnění nám vrátit vadné zboží, a my máme povinnost vám ho vyměnit.“ Tuto větu budeme chápat takto: „Vy máte oprávnění nám vrátit vadné zboží, a pokud toto své oprávnění využijete, my máme povinnost vám ho vyměnit.“ Při rozepsání oné promluvy explicitně vyjadřujeme něco, co v ní bylo původně jenom implicitně, totiž, že kupující využije své oprávnění vrátit zboží. Taková zkratka je v tomto případě rozumná, protože ona zamlčená podmínka je zde samozřejmost. Prodávčova povinnost vyměnit vadné zboží je totiž nejen právně, ale i kauzálně spojena s vrácením vadného zboží kupujícím. Bez vrácení zboží nelze realizovat jeho výměnu. V našem příkladu ale není takový kauzální vztah. Zaplacení smluvní pokuty je možné realizovat bez ohledu na to, jestli bylo odstoupeno od smlouvy, ostatně občanský zákoník výslovně předpokládá možnost, že závazkový vztah, zajištěný smluvní pokutou, bude existovat dál i po zaplacení smluvní pokuty.⁶³ Z tohoto hlediska nemáme důvod chápat větu našeho příkladu jako zkratku věty: „Jestliže kupující neuhradí včas kupní cenu, je prodávající oprávněn od této smlouvy odstoupit, a pokud prodávající toto své oprávnění využije, pak je kupující povinen mu uhradit smluvní pokutu.“ To byla analýza na základě pragmatiky, ovšem vedle toho se nabízí ještě gramatická analýza. V češtině totiž platí gramatické pravidlo, že jestliže má mít spojka „a“ podmiňovací význam, píše se před ní čárka. Například věta „Uč se, a nepropadneš.“ je zkratka podmínkové věty: „Uč se, protože jestliže se budeš učit, pak nepropadneš.“⁶⁴ Ve větě z našeho příkladu ale taková čárka chybí, a proto spojce „a“ zde nebudeme přepisovat podmiňovací význam. Tento gramatický výklad asi nebude přijatelný pro intencionalistu.

⁶¹ To je příklad z praxe, na který jsme psali posudek s kolegou Michalem Šejvlem.

⁶² Výroková forma $A \square (B \& C)$ je logicky ekvivalentní s výrokovou formou $(A \square B) \& (A \square C)$.

⁶³ § 545 odst. 1. zák. č. 40/1964 Sb. (občanský zákoník): „Nevyplývá-li z ujednání o smluvní pokutě něco jiného, je dlužník zavázán plnit povinnost, jejíž splnění bylo zajištěno smluvní pokutou, i po jejím zaplacení.“ My se tedy v našem konkrétním příkladu kupní smlouvy ptáme, jestli z ujednání o smluvní pokutě vyplývá, anebo nevyplývá něco jiného, přičemž zde nemáme na mysli pouze logické vyplývání, ale i pragmatické „vyplývání“ (tzv. konverzační implikaturu).

⁶⁴ GREPL M.; KARLÍK P. *Skladba češtiny*. Olomouc, 1998, s. 362.

Pokud smluvní strany gramatické pravidlo o čárce neznaly, pak absence čárky zde nemá žádnou vypovídací hodnotu o jejich úmyslu.⁶⁵

⁶⁵ Gramatická pravidla tohoto typu sice znají odborníci na jazyk český, ale jejich znalost mezi normálními „uživateli“ češtiny rozhodně není běžná.